

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE İSLÂMÎ DEĞERLER *

Bilal AYBAKAN**

Bir süreç olarak nitelenen küreselleşme, aynı zamanda bir sonuçtur. Şu andaki durum malum sürecin belli bir aşaması niteliğindedir. İnsanlığın kaderini belirleyecek derecede önemli gelişmelere gebe olan bu süreç doğal olarak pek çok birey ve toplumu yakından ilgilendirmektedir. Kaldı ki ilgili ilgisiz herkesin hayatı bu süreçten zaten etkilenmektedir. Hele bu sürecin ileriki aşamalarında çeşitli alanlarda yaşanması muhtemel çok yönlü gelişmeler sadece aktif rol alanların değil ilgisiz kalan insanların da hayatını aynı oranda, hatta daha fazla etkileme gücüne sahip olacaktır. Dolayısıyla müteakip dönemde sunacağı sürprizlerle küreselleşme, kimileri için haklı olarak korku ve endişe, kimileri için ise bir heyecan kaynağı teşkil etmektedir.

Pek çok alanda özellikle siyasi, ekonomik ve kültürel olarak dünyayı etkileyen bu süreç doğal olarak Müslümanları da çok yakından ilgilendirmektedir. Hatta Müslümanlar için bu süreç daha bir hayatiyet arz etmektedir. Birey, toplum ve devlet düzeyinde bir dizi köklü değişimi empoze eden fiilî süreç insanlık ailesinin bu kesimi için daha bir acımasız işlemektedir. Kaldı ki fiilî durum, bu kesimin dünya görüşünün isabetli olup olmayışı için de bir argüman olarak kullanılmaktadır. Bu şartlarda Müslümanların kafası karışık ve sorunlarını aşma noktasında sağlıklı bir rota çizememektedirler. Bunda Müslümanların gösterdiği performansın yetersizliği kadar birtakım dış faktörler de etkili olmaktadır.

* Bu yazı, 03.06.2002 tarihinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne sunulan "Küreselleşme Sürecinde Dinî Değerler" başlıklı bir araştırmanın tarafımdan hazırlanan dördüncü bölümüdür. Beş sene önce hazırlanmış olsa da aktüel değerini hâlâ koruduğu için yararlı olacağını düşünerek herhangi bir değişiklik yapmadan olduğu gibi yayınlamayı uygun buldum. Belirtilen araştırmanın birinci bölümü: Küreselleşme: Mahiyeti ve Boyutları (Doç. Dr. İlhan Kutluer), ikinci bölümü: Dinî Değer Kavramı (Dr. Hasan Basri Yel), üçüncü bölümü: İslâmî Değerler (Prof. Dr. Mehmet Erdoğan), dördüncü bölüm Küreselleşme Sürecinde İslâmî Değerler (Doç. Dr. Bilal Aybakan)

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

II. Dünya savaşı sonrasında dünya iki süper gücün birbirine karşı yürüttüğü etkili soğuk savaşa sahne oldu. Bu soğuk savaşın olumsuz etkilerinden bütün ülkeler nasibini aldı. Doğu blokunun lideri Sovyet Rusya ile Batı blokunun başını çeken Amerika nüfuz alanlarını genişletme mücadelesi verdiler. İki güç arasında paylaşılmaya çalışılan İslâm ülkeleri içinde ülkemizin daha bir ayrıcalıklı konumu vardı. Zira ülkemiz, süper güçlerin hayati çıkarlarının çakıştığı ülkeler kategorisine girmekte ve bu tür ülkelere daha bir stratejik önem atfedilmekteydi. Bu nedenle ülkemiz, soğuk savaş döneminde, bu iki süper gücün nüfuz alanını genişletme mücadele sürecini daha ağır bir fatura ödeyerek geçirdi. Nitekim ülkemizde 80 öncesinde yaşanan sağ-sol şeklindeki ideolojik kutuplaşma ve bunun ürettiği çatışma ortamı büyük oranda belirtilen şartların ürünüdür.

1989 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine Amerika'nın başını çektiği yeni bir uluslararası düzen oluşmaya başlamıştır. Artık iki kutuplu dünya tek kutuplu bir yapıya evrilmiştir. Amerika'nın baş aktörlüğünü yaptığı bu yeni dünya düzeni yapılanmasına egemen olan anlayış, Batı değerlerinin Amerikan versiyonuna dünya ölçeğinde geçerlilik kazandırma iradesi şeklinde tecelli etmektedir. Tabii bu arada, önceki dönemde Doğu bloğuna karşı yürütülen soğuk savaş taktikleri, bu yeni dönemde İslâm coğrafyasına karşı belli belirsiz işlerlik kazanmaktadır. Nitekim daha şimdiden buna "ikinci soğuk savaş" adını verenler var.¹ Hatta İslâm için belli belirsiz terörizm nitelemesi yapılarak "III. Dünya Savaşı Olarak Terörizm" türü ifadeler, stratejik kuruluşlara sunulan tebliğ başlıkları olarak kullanılmaktadır.² Dolayısıyla bu yeni süreçte Müslümanları başta güvenlik olmak üzere siyasi, askerî, ekonomik, sosyal, kültürel pek çok sorun beklemektedir. İslâm âleminin neredeyse iki yüzyıldan beri pek çok alanda Batı karşısında fazla bir varlık gösterememesi belirtilen durumu hazırlayan temel faktör olarak burada zikredilebilir. Öte yandan, İslâm ülkelerinde küresel gelişmelerin kapsamlı analizini yapacak, bunların öncelikle ülkelere muhtemel etkilerini, bu arada dinî ve millî değerlerine terettüp eden yönlerini de tespit edip bunlara karşı gerekli önlemler alabilecek evsafta yetişmiş eleman kıtlığı yaşanması bu ülke insanlarının gelişmelere hazırlıksız yakalanmasına da neden olmaktadır.

Her toplum kendi içinde farklı yeteneklerle bezenmiş bireylerden oluşur. Bireylerin sahip oldukları yetenekler ise, ya gördüğü ilgi ve alâkaya paralel olarak serpilip gürbüzleşir ya da ilgisizlikten körelmeye yüz tutar. Gelişmiş ülkeler, kendi insanına pek çok imkân sağladığı için mevcut yetenekler rahatlıkla açığa çıkmaktadır. Öte yandan geri kalmış ülke insanları da gerekli ilgi ve alâkadan mahrum kaldıkları için mevcut yetenekler yeteri kadar açığa çıkmamaktadır. Sunulan imkânlar arasındaki bu fark ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını da belirlemekte-

¹ Walter McDougall, "Cold War II", <http://www.fpri.org/fpriwire> (FPRI: Foreign Policy Research Institute), erişim tarihi: 10.04.2001.

² "Terrorism as World War III", *American Foreign Policy Interests*, 24: 1(2002), 77-80.

dir. Gelişmiş ülkelerin ise bu tür konularda çok da insani amaçlar güttükleri söylenemez.

Güçlü olanların zayıf olanları da aralarında görmek istemesi yerine onları ne yazık ki yok etme veya asimile etme mantığı egemen olmaktadır. Bu durumda, zayıfların içinden kimileri varlığını korumak için kendilerine güçlüler tarafından telkin edilen talimatlara riayet etmekte, dolayısıyla asimile olmayı kabullenmekte; kimileri de kendi kimliklerini koruma çabası içine girmekte ve bu nedenle de daha büyük sıkıntıları göğüslemek durumunda kalmaktadırlar. Buna bağlı olarak güçlülerin zayıflara ilişkin yaptıkları tasnifte mukavemet gösterenler “inatçı”, “uyumsuz”, “bağnaz”, “medeniyet düşmanı” gibi sıfatlarla nitelenip psikolojik yönden yıpratılmaya çalışılmakta ve nihayet onların bir şekilde bertaraf edilmesi yoluna gidilmektedir. Öte yandan her girişim sermaye gerektirdiği için sermaye devleri, kendi ekonomik çıkarlarını ölçü alarak, çeşitli anlayışlar karşısında farklı tutumlar takınmaktadır; ancak kendi anlayışlarına uygun görüşlerin revaç bulmasına fırsat vermektedirler.

Bütçeleri pek çok millî devletin bütçesini katlayan şahıslar, çokuluslu şirketler, finans kurumları uluslararası sermaye hareketlerini yönlendirmekte, istedikleri ülkeleri ekonomik ve siyasi yönden etkileyip bağımsız karar alma imkânlarını kısıtlayabilmektedirler. Hatta sermaye hareketleri ve spekülâtif işlemler yoluyla ülkelerin kaderleriyle oynanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde askerî ve ekonomik yönden güçlü olanları hesaba katmadan karar almanın giderek güçleştiğini bir olgu olarak görmek gerekir.

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki doğal kaynakların gerçek sahipleri tarafından çıkarılıp işletilmesine engel olunmakta bu kaynakların saklı kalmasını sağlamak için ilgili coğrafyalarda çeşitli ihtilâflar üretilerek o yörelerin istikrarı bozulmaya çalışılmaktadır. Sonuçta doğal zenginliklerin gerçek sahipleri tarafından değil de yine zengin ülkeler tarafından sömürülmesine zemin hazırlanmaktadır.

Bu arada yoksul ülkelerde türeyen birtakım seçkin zümreler, uluslararası kuruluşlardan gelen birtakım yardım ve kredileri öncelikle kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadırlar. Kaynak sıkıntısı çeken bu ülkeler ayrıca Batı'nın yüksek standartlarında üretim yapmak durumunda kalmakta, dolayısıyla gelişmiş ülkelerle rekabet etme imkânını elde edememekte ve kalkınamamaktadırlar. Bu ve benzeri faktörler mevcut küresel gelir dağılımındaki eşitsizliği de giderek derinleştirmektedir.

Fakir ve fukaralıkla boğuşan ülkelerde çarpık gelir dağılımı toplum kesimleri arasında derin bir husumetin oluşmasına neden olmakta ve giderek toplumsal barışı tehdit etmektedir. Bireylerin onurlu bir hayat sürdürmelerine imkân vermeyen ekonomik şartlar, sahip oldukları değerleri de önemli ölçüde aşındırmaktadır. Güçlü bir geleneğe sahip toplumlarda bile, fakirlik artık değerleri anlamsız hale getirmiştir. Bu arada demokratik kültürün yeterince gelişmediği İslâm ülkelerinde siyasi kirlenme ve ideolojik tavırlar devlet mekanizmasının önemli ölçüde

zaafa uğramasına yol açmaktadır. Ülkenin en önemli kaynağı olan insan unsuru gerekli ilgi ve alâkayı görememekte, giderek heba olmaktadır. Nitekim bu duruma, *New York Times*'ın ünlü köşe yazarı Thomas L. Friedman da şu cümleleriyle dikkat çekmektedir: "İslâm'ın bugün bu denli kızgın bir din olarak görünmesi, çok sayıda Müslümanın kızgın olmasındandır. Bunların kızgın olma nedeni de onlardan çoğunun, Amerika tarafından desteklenen ekonomisi geri kalmış ve gençleri için imkânları daralmış antidemokratik rejimler altında yaşıyor olmalarıdır."³ Buna karşı, Friedman, Amerikan yönetimine şu yönde bir öneride bulunmaktadır: "Başkan'ın, yapılacak dış yardımı, ülkelerin yönetim, yargı ve sosyal güvenlik ağlarını geliştirip yatırım ortamlarını ve yolsuzlukla mücadeleyi artırma-ları şartına bağlaması gerekir. Elbette biz onlara seçimleri zorlayamayız, ama gelişmekte olan ülkelere yapacağımız yardımı, kendi halklarına daha fazla ifade özgürlüğü, hukuka daha fazla riayet, gelir pastasından daha adil pay alma gibi gerçek öncelikleri sağlamaları yönünde baskı yaparak kullanabiliriz. Bu yardımların yanı sıra İslâm ülkeleriyle ticaret imkânlarını da geliştirmeliyiz. Zira mal ticareti, fikir ticaretini de beraberinde getirir. Davos ekonomik forumunda bir uzmanın belirttiğine göre Müslümanlar, dünya nüfusunun beşte birini oluşturmalarına karşın dünya ticaretinden ancak % 4'lük bir pay almaktadırlar... Oysa dünya nüfusunun sadece % 4'ünü oluşturan Amerika'nın dünya enerjisinin % 25'ni tüketmesi öfke uyandırıcıdır. Her şeyden önce Amerika, dünyanın iyi bir vatandaş olduğunu olabildiğince kanıtlamalıdır. Bencillik ve kibir son derece kötü bir bileşimdir."⁴

Küreselleşme, bir yandan da teknoloji üretkenleri hakim, teknoloji tüketenleri mahkum konumuna getirmektedir. Teknoloji üretimi ciddi bir altyapıyı gerektirdiği için bu altyapıdan yoksun ülkelerin teknoloji çöplüğü haline gelmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Teknoloji transferi kontrollü yapıldığı için ileri teknolojinin geri kalmış ülkelere transferine müsaade edilmemektedir. Bir anlamda hâkim konumdakiler bu durumlarını koruyup pekiştirmek ve geri kalanların ilerde kendileri için bir tehdit oluşturmalarına fırsat vermemek yönünde özel bir gayret sergilemektedirler. Bu durumda, bir vampir halini alan teknoloji veya onu etkin kullanan çevreler ancak merhamet ederse diğer kesimler yaşam hakkı bulacak. Bunların varlığı onların insafına kalır. Bu şartlarda güçlü olanlar sadece meşruyetlerini bu ayrıcalıklı durumlarından alırlarsa insanlığın sonu felâket olur. Öte yandan teknolojik gelişmelere uyum sağlamaya mecbur bırakılması durumunda sadece geri kalmış bölge insanları değil, en gelişmiş yöre insanları bile buna muvaffak olamaz. Bu gidiş, efendi olan insanın kendi eseri olan teknolojiye köle olması sonucunu da doğurabilir.

³ Thomas L. Friedman, "Better Late Than ...", *New York Times*, 17 Mart 2001.

⁴ Thomas L. Friedman, "Better Late Than ...", *New York Times*, 17 Mart 2001.

Elbette teknoloji kolaylık ve hız demektir; ama onun dilinden anlamak gerek. Yoksa Çinlinin konumuna düşülür. Döşenen demiryolunu meraklı bakışlar içinde izleyen Çinli “Neye yarayacak?” diye sorup “Yüz günde katedilen yolu bir günde alır” cevabını alınca “Peki geri kalan 99 gün ne yapacağız” diye şaşkınlığını belirtir. İslâm dünyasının da içinde yer aldığı geri kalmış ülkeler teknolojik gelişmeler karşısında ne yazık ki büyük oranda Çinli’nin bu tavrını sergilemektedir. Mesela ülkemiz üniversitelerinde bilgisayar kullanmasını bile bilmeyen çok sayıda akademisyen vardır. Bilgisayar kullananların çoğu da onu bir daktilodan öteye kullanamamaktadır.

Modern dünyanın ürettiği sorunlar da küreselleştiği için bu sorunlarla gelişmiş teknolojilerine rağmen kendileri bile baş edemezken geri kalmış ülkelerin son derece kısıtlı imkânlarıyla bu sorunların üstesinden nasıl gelecekleri meçhul. Küreselleşmeye paralel olarak yerel problemler de küresel problemlere dönüşmektedir. Nitekim nükleer denemeler, biyolojik ve kimyasal silahlar ve sanayi atıkları doğada telafisi son derece zor bir tahribat meydana getirmekte, ekolojik dengeyi bozmakta ve dünyayı giderek yaşanılır bir gezegen olmaktan çıkarmaktadır. Böylece dünyanın sanayileşmemiş kesimi kendisinin müsebbibi olmadığı sorunlarla da yüz yüze gelmiş durumdadır. Gerçi bu tehlikeli gidiş karşısında çeşitli uluslararası çevre örgütleri dünyanın değişik yerlerinde eylemler yaparak sessiz kesimlerin bilinçlenmesine gayret etmektedirler. Fakat bunların siyasi çevreler üzerinde çok fazla etkili oldukları da söylenemez.

Öte yandan teknolojik gelişmelerin gen mühendisliği alanına yansıtılması, belli bir zamana kadar insanın biyolojik yapısını anlama saiki egemen olsa bile belli bir aşamadan sonra bunun insanın tabiatı üzerinde oynama noktasına varmayacağı veya birilerinin elinde bu yönde kullanılmayacağına garanti yoktur. Gerçi bu riskleri dikkate alınarak gelişmeler durdurulamaz. Ne var ki muhtemel tehlikelere karşı birtakım önlemlerin de ciddi olarak alınması gerekir. Bilim adamlarının araştırmalarında etik kurallara ne denli riayet edecekleri meçhuldür. Bilim adamının ahlâkî ve dinî donanımı, onu frenleyecek yaptırımlar olacaktır. Ne var ki her bilim adamı ahlâkî yönden gerekli hassasiyete sahip olamayabilir. Öyleyse bu alanda ahlâkî sorumluluk duygusu yüksek kişiler, bu sorumlulukları gereği alanıyla ilgili bilgi ve birikimini sürekli artırmak durumundadır.⁵

İnsanın maddi ve manevî varlığının öncelikle güvence altına alınması, temel hakların küresel çapta her insana tanınması, bireylerin kendisine yabancılaşmasına fırsat vermeden bir arada yaşama şartlarının oluşturulması küreselleşmenin yaslandığı bir ilke haline gelirse buna kimsenin itirazı olmaz. Ne var ki işlemede olan süreç bu doğrultuda gelişmemektedir. Asıl kaygı veren de bu gidiştir. Bu çerçevede küreselleşmenin yırtıcı yönü ancak insanî-ahlâkî değerlerle aşılabilir.

⁵ Bu çerçevede bk. Nicholas Wade, “Moralist of Science Ponders Its Power”, *Scientist At Work* / Leon R. Kass, *New York Times*, March 19, 2002.

insanlar soluklanır ve genel bir güven ortamı oluşur. Bu doğrultuda İslâm'ın katkı yapma potansiyeli yüksektir. Özellikle İslâm'ın bu topraklardaki tecrübesi, medeniyetler arası ihtilâfları çözmede ciddi bir potansiyel barındırmaktadır. Bu noktada Müslümanlar açısından en temel sorun bu tecrübenin günümüz şartları dikkate alınarak dönüştürülmesi işlemidir.

Birilerince belirlenen birtakım kriterlere göre insan toplulukları arasında bir kast sistemi oluşturulmasına ve bu sistemin kalıcı kılınmasına hizmet edecek tarzda işleyecek bir küreselleşme mantığına öncelikle mağdur kesimlerin tepki göstermesi kaçınılmaz olur. Dolayısıyla küreselleşme, genel olarak insanın, özel olarak belli bir kesimin yaşama şartlarını ortadan kaldıracak veya katlanılamaz düzeyde zorlaştıracak tarzda işleyen bir mekanizmaya dönüşürse bu tehlikeli mecranın kimsenin hayrına olmayacağını kestirmek zor değildir. Zira öyle bir durumda dünya herkes için yaşanılır olmaktan çıkar. Dolayısıyla küreselleşme, medeniyetler arasında "kim gitsin" mücadelesine dönüşmemeli veya böyle bir süreç gizliden işletilmemeli –ne var ki gelişmeler ekonomik ve askerî yönden zayıf kesimlerin böyle bir telaşa kapılmasına neden olmaktadır-. Aksi takdirde bu vahşete karşı insanlar tepkilerini ne yazık ki şiddet olarak ortaya koyarlar.

Burada, küreselleşme sürecinde yaşanacak gelişmeler karşısında din olarak İslâm ile yaşantı olarak Müslümanların reel durumu birbirinden ayrı değerlendirilmek durumundadır. Günümüzde tehdit altında olan, Müslümanların kendileri ve İslâm'ı anlayış ve yaşayış tarzlarıdır. Müslümanların mevcut yaşantılarının olması gerekene ne oranda tekabül ettiği cevap bekleyen ciddi bir soru olarak durmaktadır. Aslında aziz olmaları gereken Müslümanların ne yazık ki zelil durumda olduğunu gösteren mevcut manzara, bu kesimin olması gerekenin ne kadar uzağında olduğunu açık seçik bir delilidir. Bu çerçevede bir devlet başkanının ekonomik yönünü kastederek "bütün bir İslâm âlemi bir yarım Almanya etmiyor" açıklaması bu olguyu en veciz şekilde ifade etmektedir.

Aslında bundan daha önemlisi, her müslümanın biz nerede hata yaptık sorusunu kendine ciddi olarak sorup bir özeleştiri yapması gerekir. Ne var ki böyle bir özeleştiri sürecinde, dini bir günah keçisi olarak görüp bütün kabahati ona yıkmak, ardından bu merkezde bir polemige girişmek meseleyi saptırmaktan öte bir işlev görmez. Geri kalmışlığın kökeninde toplumların din anlayışının belli oranda bir payı olsa da bir dizi başka faktör de bunda etkindir. Dolayısıyla diğer faktörleri gizleyip tek bir tanesini öne çıkararak indirgemeci bir mantığa sarılıp ideolojik bir tartışmaya girişmek mevcut sorunu çözmeyeceği gibi gereksiz zaman kaybına da yol açar.

Gerek ülkemiz gerek diğer İslâm ülkeleri adına burada üzerinde asıl kafa yorulması gereken temel soru da şudur: Halkın ruh ve beden sağlığı bozulmadan onurlu bir hayat standardını yakalayabilmek için çok yönlü bir kalkınma nasıl başarılabilir? Dolayısıyla bu noktada Müslüman toplumların nitelikli insan gücünü artırma yollarını daha ciddi bir şekilde aramaları daha bir hayatiyet kazan-

mıştır. Bir yandan da hayatın çeşitli alanlarında dünya standartlarına uygun üretim yapma, verimliliği artırma, ülke öncelikleri merkezli bir strateji geliştirmenin yolları aranmalıdır.

Bilindiği gibi ülkemizin bir yandan sorunları da günden güne kartopu gibi büyümektedir. Bu yük birilerine yıkılarak sorunların üstesinden gelinemez. Her vatandaş bu taşın altına elini koymak durumundadır. Devletin bu noktada görevi bu çabaları organize etmek olacaktır. Öte yandan büyüyen bu sorunların ayrıca karmaşık bir karaktere bürünmesi nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyacı da artırmaktadır. Dolayısıyla insana ciddi anlamda yatırım yapılması gerekmektedir. Zira beşeri donanımı yüksek bireylerin çözemeyeceği sorun neredeyse yoktur. Sorun çözecek olan insan olduğuna göre yetenekli bireylerin yetişmesi önündeki engellerin kaldırılması ve onlara ilâve imkânların sağlanması gerekir.

Belirtilen amaç doğrultusunda eğitim imkânları artırılmalı ve rasyonel bir eğitim politikası belirlenip yetmiş milyonluk beşeri potansiyel işlenmelidir. Kapsamlı ve rasyonel bir eğitim seferberliği ülkedeki insan gücünü kısa sürede nitelikli hale getirir ve doğrudan bunun yansımaları gözlenmeye başlanır. Önemli olan üzerimizdeki ürkekliği gidermek ve kendimize güvenimizi geri kazanmaktır. İstenilen imkânlar sağlandığı takdirde bu ülkenin insanları da dünya çapında başarılarla imza atabilir. Nitekim bunun çeşitli alanlarda münferit örnekleri gözlemlenmektedir.

Teknoloji ve enformasyon alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler sayesinde dünya küçük bir köy haline gelmiştir. Dünyanın en ücra köşesinde meydana gelen bir olay veya gelişme, anında diğer taraftakilere ulaşmaktadır. Bu gelişmeler karşısında millî sınırlar da artık giderek eski önemini yitirmektedir. Ayrıca mal, emek ve insan dolaşımındaki hızlanmanın da etkisiyle çeşitli kültür çevrelerine mensup birey ve topluluklar arasında çok yönlü bir ilişkiler ağı oluşmakta, böylece farklı kültür havzaları arasında daha yakından bir tanışma, birinin ötekini farkedip anlama süreci işlemektedir. Ne var ki bu süreç, kapalı yaşanan dönemlerde ötekine yönelik geliştirilen birtakım önyargılardan zaman zaman olumsuz yönde etkilenmektedir. Buna bağlı olarak Batı dışı medeniyetler değerlendirilirken, bunların insanlık ailesi için ne tür değerlere sahip olduklarından ziyade söz konusu önyargılar öne çıkarılmaktadır. Özellikle bazı çevreler, askerî, siyasi ve ekonomik yönden güçlü ülkelerin karar organlarını belirtilen yönde etkileme gayretini içine girmektedirler.

Küreselleşme çok yönlü bir bütünleşme süreci olarak da tanımlanabilir. Bu sürecin ne düzeyde ve hangi biçimde gerçekleşeceği bilinmemekle birlikte, küreselleşme düzeyine paralel olarak öncelikle geleneksel toplum yapılarının ciddi anlamda bir değişime uğraması kaçınılmaz olacaktır. Artık eski türdeş sosyal yapı çeşitlenmek durumunda kalacak; farklı kültür çevrelerine mensup bireyler arasında daha yoğun ilişkiler yaşanacaktır. Hatta yapısal olarak türdeş bir geçmişten gelen toplumların köklü bir değişime uğrayacağı beklenmektedir. Bu yeni şartlar-

da, eskiden fikren birbiriyle geçinmeleri mümkün olmayan farklı anlayışa sahip bireylerin bir arada yaşama zarureti doğacaktır. Bu şartlarda birbirlerini sevmeyen insanlar birbirlerine katlanmak; en azından temel hak ve özgürlükler noktasında birbirlerine saygılı olmak zorunda kalacaklardır. Bu arada, belirtilen haklar kategorisine giren dinî inanış ve yaşantıların da diğer haklarla birlikte hem teorik hem de uygulama yönünden hukuki güvence altına alınması yoluna gidilmesi ve bir anlamda bireyler için özerk bir alanın oluşmasına fırsat verilmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Yine de zihinleri çeşitli ideolojilerle biçimlenen insanlar, kitle psikolojisi içinde sürü gibi davranıp birbirlerine karşı tahammülsüzlük gösterebilirler. Bireye, bir insan olduğu ve diğer gruplarla birtakım değerleri paylaştığı fikrini sürekli telkin eden, insanların her şeye rağmen yaşama hakkına sahip olduğu bilincini yerleştirmeye çalışan İslâm, çeşitli kesimler arasında oluşması muhtemel gerginlikleri tolere etme işlevi görebilir. Nitekim İslâm, mensuplarına bir taraftan insanlar arasında düşmanlık duygularının üremesine yol açacak davranışlardan uzak durmayı telkin eder, diğer taraftan da bütün insanların her şeyden önce kardeş oldukları fikrini aşılamaaya çalışır. Böylece birtakım farklılıkların birlikte yaşama-ya engel olmadığı fikrini yerleştirir. Kaldı ki İslâm insanlara potansiyel olarak bakar. Kâfir olarak nitelediği kişinin bile hidayete erebileceğini; bizzat ihtida etmese bile onun neslinden gelecek kişilerin müslüman olabileceğini düşünür. Tek başına bu düşünce bile, müslüman olmayanların varlıklarının güvence altına alınmasını zorunlu kılar. Kaldı ki müslüman birinin müslüman olarak kalma garantisini de yoktur.

Bir din olarak İslâm'ın temel stratejisi doğuştan gelen insanî değerleri korumak ve bunları birtakım üstün değerlerle aşılıp geliştirmektir. Bir başka ifadeyle İslâm insanî değerler üzerinde yükselir. Buna göre insanın doğasında saklı bulunan insanî değerlerin hasar görmesi İslâm'ı da derinden etkiler. İnsanı en önemli değer olarak gören İslâm, doğal olarak onun beden ve ruh sağlığına herhangi bir zararın gelmesini istemez. Zira İslâm'ın işleyeceği malzeme insandır. Bu nedenle onun doğal yapısını öncelikle korumayı, ardından geliştirmeyi hedefler. Bu noktada Müslümanlar belirtilen amaca hizmet eden her türlü etkinliği desteklemek ve fiilen içinde olmak zorundadırlar. Kaldı ki bu, dinin de onlara yüklediği bir görevdir. Kötülük ve haksızlıklar karşısında sessiz kalmamak da İslâm'ın karakteristik özelliklerinden biridir. Bu nedenle müslüman bireyler, sosyal yönden daha aktif olmanın yollarını aramak, diğer insanların dertleriyle dertlenmek durumundadırlar. Ne var ki bunu başarabilmenin önkoşulu başkalarına el uzatabilecek donanım ve birikime sahip olmaktır. Yüzme bilmeyenin bir başkasını boğulmaktan kurtarması mümkün değildir.

Bu yeni süreçte artık bir müslüman başka bir din mensubu, hatta bir ateistle diyalog kurmak zorunda kalacaktır. Aynı durum diğer kesimler için de söz konusu olacaktır. Bu ilişkiler ağında dinî değerlerini yaşantısıyla iyi temsil eden

kişiler diğerleri üzerinde etkili olacaktır. Belli bir ideali olan insan, örnek bir yaşantı sergilemedikçe çevresi üzerinde söz sahibi olamayacaktır. Dolayısıyla dinlerin ahlâkî ve insani yönleri daha çok önem kazanacaktır. Bu ortamda zorlama yollarla herhangi bir anlayışı telkin etme yöntemi büyük çapta geçerliliğini yitirecektir. Ne var ki kanaat oluşumlarının doğal yollarla gerçekleşmesine pek fırsat verileceğini de beklemek beyhude olacaktır. Tabii bu geçiş sürecinde geçmişten gelen önyargılar belli bir süre ortalıkta etkili olacaktır. Zira geçmişte yaşanan olayların toplumların bilincinde meydana getirdiği etkinin derhal yok olması beklenemez. Fakat bunun bir realite olarak dikkate alınması ve buna karşı tedbirli olunması gerekir. Zira ötekine karşı toplumların hafızasında saklı tarihten gelen duygu ve fikirler bu yeni süreçte birtakım olumsuzluklar üretebilir. Bu olumsuzlukları bertaraf etmek büyük ölçüde ilgili din mensuplarına düşmekteyse de karar mevkiinde olanların basiretli davranışları da bu tür olumsuzlukları bertaraf etmede büyük bir işlev görecektir. Bu sorunun pek kolay aşılabacağını da kabul etmek doğrusu safdillik olur. Nitekim günümüzde belli kesimlerin ne oldukları değil ne olarak gösterildikleri önem kazanmaktadır. Bunun için bir dizi yol ve yöntem kullanılarak belirli kesimler dünya kamuoyu gözünde rahatlıkla kara çıkarılabilmektedir. Kimi zaman bireysel eylemler genelleştirilerek toplu bir yargıya dönüştürülmek yoluyla bu kesimlere karşı gizli propagandalar yapılmakta, nihayet o kesimin anlayışına yönelik birtakım kötü imajların oluşması sağlanmaktadır. Buna karşı günümüzde özellikle hedefte olan Müslümanların daha fazla uyanık olması gerekecektir. Bu şartlarda kendini savunmakta beceriksizlik gösterenlerin yaşam hakkı tehlikeye girer. Zira toplumlar arası rekabette ahlâk ne yazık ki pek etkin değildir. O halde zayıf kalıp merhamet dilenmektense güçlü olup adil davranmak daha onurlu bir tavır olur.

Günümüzde İslâm'a yönelik küresel çapta olumsuz bir imaj oluşturma gayretinin olduğu inkâr edilemez bir olgu halini almıştır. Bu kötü imajın birtakım yöresel ihtilâflar ekseninde biçimlendiği ve uluslararası statüko içinde etkili olan birtakım çevrelerin bu imajın oluşmasında aktif rol aldıkları tahmin edilmektedir. Nitekim Yahudi kökenli pek çok düşünür, sosyal bilimci ve medya mensubunun uluslararası platformlarda kendi ulusal sorunlarını diğer bütün Müslümanları da kapsayacak şekilde genelleştirme ve Müslümanlar aleyhine küresel kamuoyu oluşturma gayreti içine girdikleri hissedilmektedir. Nitekim uluslararası ilişkilerde Müslümanlara yönelik oluşturulan imaj, Arap-İsrail çatışması ekseninde biçimlenip gelişmektedir.

Gerek ülkemizde gerek batı ülkelerinde bilinç oluşumunda medyanın önemli bir işlev gördüğü hususunda bir konsensüs oluşmuştur. Kamuoyu oluşturma noktasında son derece etkili olan medya imkânları karşı yönde de kullanılabilir. Buna göre, yetenekli ve dirayetli elemanlar, bilinçli olarak olumsuz kanaatler oluşturma gayretlerini etkisiz bırakabilirler. Zira bu arenada haklı olduğu halde kendini savunmayan haksız gösterilmektedir; yanlış olan doğru olarak sunul-

bilmektedir. Değerlerin ters yüz edildiği bir ortamda kafası karışan geniş halk kitleleri neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etmekte zorlanır. O halde işin diğer insanların insafına bırakılması bir çare değildir. Kaldı ki meşru müdafaa, evrensel bir haktır.

Küreselleşme, giderek gelişen ve genişleyen kapsamlı ve vazgeçilmez bir süreç olarak işlediğine göre etkisi hayatın her alanına sirayet etmektedir. Dolayısıyla bu süreç İslâm'a sekülerleşmeyi empoze etmektedir. Küreselleşme sürecinde İslâmî değerlerin nasıl bir dönüşüme uğrayacağı, bu değerlerin sekülerleşme sürecinde nasıl bir tepki vereceği meselenin özünü teşkil etmektedir. Bir başka anlamıyla İslâm'ın sekülerleşme kabiliyeti, bu süreçte karşı göstereceği direnç ve bunun sonuçları asıl merak edilen sorulardır. Katı bir sekülerleşme, dinin dünyaya ilişkin iddialarından vazgeçmesini, daha radikal bir ifadeyle hayattan elini çekmesini talep etmekle eşdeğerdedir. Nitekim post-modern söylemde dine biçilen tek işlev hayata anlam kazandırarak bireyin varlık krizini dindirmektir. Her din, sekülerleşme ile girdiği ilişkiden farklı sonuçlarla çıkar. Dolayısıyla İslâm'ın bundan tam olarak nasıl etkileneceğini kestirmek kehanet olur.

Hayatın çeşitli alanlarına ilişkin şu veya bu düzeyde düzenlemeler içeren İslâm ile sekülerizm arasında doğal olarak bir yetki çatışması kaçınılmaz olarak yaşanacaktır. Gerçi her iki anlayış da birey ve toplumun dünyevî çıkarlarını sağlama amacı noktasında uyuşabilirler. Ne var ki bu amacı gerçekleştirmede izlenecek yöntem konusunda uyuşabilmeleri zor görünmektedir. İslâm'ın inanç ve sübjektif ahlâk boyutu bireyin iç dünyasına hitap ettiği için kişinin zihin ve gönül dünyasına neyin hükmedeceği belirsiz kalacağından bunun tartışılması pragmatik olarak bir değer ifade etmemektedir. Ancak bireyin dış âleme yansıyan hayatı ve hem cinsleriyle ilişkiler boyutu asıl kavga alanını teşkil edecektir. Burada din ile sekülerizm arasında yaşanacak etkileşim belki İslâm'ın kendine özgü bir sekülerleşme versiyonunu üretecektir. Kaldı ki bireyin yapıp etmelerini düzenleyen fıkıh, kendi içinde iki ayrı alan zaten üretmiştir: İbadetler alanı ve muamelat alanı (hukuki olay ve işlemler). Birinci alanda bir tür gizemlilik esasken ikinci alanda rasyonellik hakimdir. Rasyonelliğin hakim olduğu alanda din ile sekülerizm arasında bir işbirliği gerçekleşebilir. Bu noktada din konuya ahlâkî yönden destek sağlarken işin pratik ve mekanik yönüne ise rasyonellik egemen olacaktır. Bu süreçte iki anlayış arasında çatışma değil dayanışma mantığı egemen olursa sorunlar daha sağlıklı çözüme imkânını bulur. Bu iki kurum arasındaki etkileşimde iki temel kavram kilit rol oynayacaktır: Kamu yararı ve kamu düzeni.

Temel felsefesini neo-liberal politikaların belirlediği küreselleşme, artık karşı konulamaz bir doğa yasası gibi algılanmaktadır. Küreselleşmede sermaye belirleyici bir rol üstlendiği için para kazanma hırsı, dizginlenemez bir durum almaktadır. En güçlü motif olan sermaye geleneksel ahlâkî değerleri tanımamaktadır. Gelişmeleri engellemeye çalışan veya ayak bağı olarak algılanan anlayışlar gözden düşürülmekte ve buna yönelik mekanizmalar işlemektedir. Geleneksel anlayışta

paraya tahvili ahlâkî sayılmayan pek çok yöntem ekonomik getiri aracı olarak kullanılmaktadır. Getireceği kazanca göre mevcut anlayışlara değer biçilmektedir. Bir anlamda geleneksel yapı alt üst olmaktadır. Bu arada insanların cinsel duyguları gibi birtakım zaafı da istismar edilmekte ve ekonomik bir sömürü aracı haline getirilmektedir. Buna direnen veya bunu yanlış bulan bir anlayış, günden güne horlanıp aşağılanmakta ve direnci kırılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım, insanî değerlerin giderek çoraklaşmasına ve örnek insan kıtlığına yol açar. Yaşanacak ahlâkî bir yozlaşma ne yazık ki dinin beslendiği kaynağı da kurutur.

Büyük insan kitleleri küresel kültür ile hipnotize olmuş bir halde bu kültür üzerinden verilen gizli telkinler doğrultusunda yaşamlarını sürdürmektedirler. Küresel kültürün ürettiği yaşam tarzı, geleneksel pek çok sosyal kurumu tehdit etmektedir. Bundan en çok da aile kurumu nasibini almaktadır. Giderek yeni kuşaklar arasında aile kurma fikri sönükleşmekte, bunun yerine serbest ilişkiler revaç bulmaktadır. Bunda ekonomik nedenler baskın gelse bile küresel kültürün bize yansıdığı biçimi de önemli oranda etkili olmaktadır. Ekonomik sıkıntılar, bireylerin sorumluluk alma cesaretini kırmakta, mevcut ailelerdeki huzur ortamını sarsmakta, geçimsizliği körüklemekte ve boşanmaların artmasına neden olmaktadır. Çocuklar bu aile sorunlarından ciddi olarak etkilenmektedir. Sosyal yapımızın çekirdeği olan aile kurumunda etkin olan dinî ve millî motifler yeni kuşakların gözünde giderek anlamsızlaşmaktadır. Kuşaklar arasında kültür akışının en güçlü kanalı olan aile kurumu büyük bir tehdit altındadır.

1844 yılındaki ilk elektrik telgraf hattının başarısı, Amerika'da modern iletişim dönemini başlattı. Zira ondan önce iletişim ile taşımacılık arasında bir fark yoktu. O aşamada haberleşme ancak haberi aktaran elçiye denk bir hızla gerçekleşebiliyordu. İşte telgraf, taşımacılık ile haberleşme arasındaki bu bütünlüğü bozdu ve hızla ülke sathına yayıldı. Böylece telgraf büyük iletişim ağlarının ilki oldu.⁶ Mors alfabesiyle telgraf üzerinden başlayan bu iletişim devrimi ses iletimine imkân veren telefon ve telsiz ile yoluna devam etti, ilk kitle iletişim aracı olan radyo ile yaygınlaştı ve sesle birlikte görüntü iletimine imkân veren televizyona geçildi. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak belirtilen sürece internet de katıldı. Amerika'nın bazı kamu kuruluşları içinde başlayan kurum içi iletişim ağı, giderek bütün dünya sathına yayıldı. Bilgisayarın gerek donanım gerek yazılımı alanındaki geometrik gelişmeler internet üzerinde sanal bir dünya yarattı. Bu âlem artık kimsenin vazgeçemeyeceği bir nitelik kazandı. Öte yandan en etkili kitle iletişim araçları olan radyo ve televizyon, gerek uydu antenler gerek internet aracılığıyla yerel sınırları aşarak yer kürenin en ücra köşesine kadar ulaşma imkânına kavuştu. Bu süreçte belli bir ideolojiden beslenen bir dünya görüşünü özendiren filimler, diziler, çizgi filimler, bilim-kurgu filmleri, genç ku-

⁶ Czitrom, Daniel J., *Media and the American Mind from Morse to McLuhan*, The University of North Carolina Press 1982, s. 3.

şakların bilinçlerini biçimlendirmekte, türdeş küresel bir kültür oluşturmaktadır. Bu kültürün ne tür unsurlardan oluşacağı, içeriğini kimlerin tayin edeceği ve nasıl yapılandırılacağı, geleneksel toplumları düşündüren sorulardan sadece bir kaçını oluşturmaktadır. Asıl kaygı uyandıran, bu küresel kültürün içeriğinde diğer kültür çevrelerinin kendilerine ait referanslar bulup bulamayacakları sorusudur.

Mevcut evresinde küreselleşme, teknolojik üstünlüğü desteğine almış mahalli bir kültürün tahakkümü görüntüsü vermektedir. Bu durum diğer mahalli kültürler için büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Bu kültürel tahakküm, bizatihi üstün oluşunun bir gereği değil teknolojik üstünlük avantajını tekelinde bulundurmasından kaynaklanmaktadır. Elbette teknolojiyi diğer kültürler de kullanıp rekabet etme gücünü kazanabilirler. Ne var ki bu mücadele adil olmayan şartlarda işlemektedir. Kültürün en önemli unsuru olan dil bundan büyük ölçüde etkilenmiş durumdadır. Bugün İngilizce *lingua-franca* haline gelmiş durumdadır. Küresel çapta iletişim bu dil üzerinden sağlanmaktadır. Artık millî devletlerde cari resmi diller günden güne kan kaybetmektedir. Buna bağlı olarak mahalli dillerde ifadesini bulan yerel kültürler de bundan nasibini almaktadır. Küreselleşme karşıtlarını harekete geçiren olgulardan biri de budur. Teknolojik gelişmelere hiç kimse karşı değildir. Kaldı ki pek çok kimse farklı düzeylerde teknolojinin nimetlerinden yararlanmaktadırlar. Fakat hayatlarına anlam kazandıran zeminin altlarından giderek çekildiğini hissetmektedirler. Nitekim dünyanın en ücra köşesindeki bir çocuğun bilinci ve gündemi giderek bilişim teknolojisi ağında işlek olan anlayış (holywood filimleri) tarafından şekillenmekte ve belirlenmektedir. Artık dünyanın çeşitli yerlerindeki insanlar için iki tür vatandaşlık oluşmaktadır. Beden olarak barındıkları coğrafyanın vatandaşı iken kültürel olarak Amerikan vatandaşı haline gelmektedir. Yetişkinler yeni kuşakların kültürel akibetinden ciddi olarak endişe duymaktadırlar.

Bir yandan da yeni uluslararası aktörler, çıkarlarını kalıcı kılmak üzere bireyleri uzaktan kendi çıkarları doğrultusunda yönetme iradesi sergiliyorlar. Bu iradeye olumlu tepki vermeyip direnen anlayışlara düşman muamelesi yapıp dışlama mekanizmaları işletilmektedir. Nitekim mevcut uygarlıkların dünya görüşleri arasında “soğuk savaş” çıkarma gayretleri gözlemlenmektedir. İslâm’a ilişkin olarak, mesela Samuel Philip Huntington’ın “en az hoşgörülü uygarlık”, Nobel ödülü almış şair Octavio Paz’ın, “tektanrılığın en inatçı biçimi”, “günümüzün en bağınaz gücü” gibi kışkırtıcı yaklaşımlar ne yazık ki belirtilen amaca hizmet eden değerlendirmeler olarak nitelenebilir.⁷ Bu arada İslâm’ın terörizm ile özdeş tutulma gayretleri onu kitlelerin gözünde ürkütücü ve itici kılmaya amacına hizmet etmektedir. 11 Eylül saldırısı da bunun tuzu biberi olmuştur. Hâlihazırda İslâm, günümüz dünyasının günah keçisi haline gelmiştir. Batının bu tehlikeye (!)

⁷ Samuel Huntington, “Usame bin Ladin Batı’ya Ortak Kimliğini Geri Kazandırdı”, *NPQ Türkiye*, 3: 3 (2001), s. 9-10.

karşı kendini savunması için Huntington, “ABD ve Avrupa’nın Batılı güçleri; iktisadi, siyasi ve askerî güçlerini daha fazla birleştirmeli, politikalarını daha uyumlu bir hale getirmeliler” önerisinde bulunmaktadır.⁸ “11 Eylül’den önce, Avrupa ile Amerika, genetik gıdalardan füze savunmasına ve Avrupa askerî gücüne kadar bir dizi konuda birbirinden uzaklaşıyorlardı”⁹, Usame bin Ladin Batı’ya ortak kimliğini geri kazandırdı”¹⁰ şeklinde bir tür memnuniyetini dile getirmektedir. Huntington terörizme (İslâm) karşı Batı’nın kendini savunması (!) bağlamında önceki önerisine ek olarak Avrupa Birliği ve NATO’ya, “komşu Orta Avrupa ülkelerinden, Baltık cumhuriyetlerine, Slovenya ve Hırvatistan’a kadar Batılı devletleri kapsayacak biçimde” bir genişleme, öte yandan da ABD’ye Latin Amerika’nın da “Batılılaşmasını” teşvik etme telkininde bulunmaktadır.¹¹

Huntington, İslâm coğrafyasının Batı dışındaki diğer güçlerle ilişki kurmasına engel olmak için de şu önerilerde bulunmaktadır: “Batı (Avrupa Birliği ve ABD) çatışmalardan kaçınmak için, Rusya’yı Ortodoksluğun merkezi ve temel bir bölgesel güç olarak görmeli, onun güney sınırlarındaki güvenlik çıkarlarını meşru saymalı, İslâmcı teröristlere karşı onunla işbirliği yapabilmeli.” Bu arada “Batı, diğer uygarlıklar üzerindeki teknolojik ve askerî üstünlüğünü sürdürmeğe ve İslâm ülkeleri ile Çin’in –konvansiyonel olan ve konvansiyonel olmayan- askerî güçlerinin gelişmesini sınırlamaya mecbur.”¹²

Türkiye mevcut haliyle dünyadaki gelişmeler karşısında şarampole yuvarlanmış araba görüntüsü vermektedir. Diğer ülkeler otobanda hızla yol alırken Türkiye yuvarlandığı bu şarampolde kavga gürültüyle uğraşmaktadır. Yarışta çok gerilerde olan ülkeler bile bizi geçip giderken biz hâlâ birbirimizle uğraşmaktayız. Biri diğerini, sen uğursuzdun, o nedenle bu hale düştük, öyleyse seni bu arabaya almayacağız, diye suçlamakla meşgul, oysa mevcut durumdan çıkmak için biri çıkıp da güçlerimizi birleştirelim demiyor veya bu yönde çaba harcanmıyor. Ülkenin kısa zamanda bu görüntüden kurtulması gerekir.

Maddi refahın artmasına paralel olarak manevî açlık da artış göstermektedir. Bireylerin giderek ruhlarının bir susuzluk çektiği gözlemlenmektedir. Onların ruhen besleyecek anlayışların oluşması gerekir. Bireylerin özgür seçimleriyle karar vermeleri esas olacağına göre onların rahatlıkla benimseyecekleri fikirlerin temayüz edeceği kaçınılmaz olacaktır. Farklı inanç mensuplarının birbirlerine karşı giriştikleri propagandalarda seviyesiz bir üslup seçmek halkın bunlardan soğumasına yol açmaktadır. Her şeyin son derece hızlı cereyan ettiği bir dünyada birtakım kanaatlerin doğal seyri içinde oluşmasına fırsat bırakılmamaktadır.

⁸ Huntington, “Ortak Kimlik”, *NPQ Türkiye*, 3: 3 (2001), s. 10.

⁹ Huntington, “Ortak Kimlik”, *NPQ Türkiye*, 3: 3 (2001), s. 10.

¹⁰ Huntington, “Ortak Kimlik”, *NPQ Türkiye*, 3: 3 (2001), s. 10.

¹¹ Huntington, “Ortak Kimlik”, *NPQ Türkiye*, 3: 3 (2001), s. 11.

¹² Huntington, “Ortak Kimlik”, *NPQ Türkiye*, 3: 3 (2001), s. 11.

Teknolojinin sağladığı imkânlar dinî değerlerin geniş kesimlere taşınmasını kolaylaştırmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için dinin küresel düzeyde savunulur bir tarzda sunulması gerekir. Geleneksel ön yargılardan uzak, bireyleri birer insan olarak algılayan ve insanın manevî ihtiyaçlarını dikkate alan bir yaklaşım sergilenmeli ve bu istikamette ürünler verilmelidir. Böylece çeşitli kültür çevrelerine mensup insanların İslâm ile tanışmasına zemin hazırlanmış olur. Bu yapılırken bir taraftan Müslümanların kimliklerini korumasını ve geliştirmesini sağlayacak etkinlikler göstermek diğer taraftan da bu dine karşı olumsuz kanaatlerin giderilmesi ve İslâm'ın gerçek hüviyeti içinde insanlığa sunulmasını sağlamak gerekir.

Hayat kimseye ayrıcalık göstermez. Hükmünü herkes üzerinde icra eder. Oyunu kurallarına göre oynayan, yani çalışan kazanır. Tembellikten, miskinlikten uzak durmak gerekir. Bu çerçevede İslâm'ın zaten özünde olan dinamik din anlayışının öne çıkarılıp yeterince vurgulanması ve geliştirilmesi, mensuplarına girişimcilik ruhunun kazandırılması; öte yandan İslâm'ın gerçek değeri, vazgeçilmezliği ve diğer anlayışların zayıf veya yetersiz kaldığı ama İslâm'ın insanlık için arzettiği avantajların dile getirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte sorumluluk sahibi her Müslüman, Hz. Yusuf'u kendine model almalı. Zira o, dinini paylaşmadığı bir topluluk içinde beşeri donanımı ile temayüz etmiş ve vazgeçilmezliğini kanıtlamıştı; çünkü başarı bütün önyarguların panzehiridir.

Kitle iletişim araçları, bilgisayar ve internet alanlarında yaşanan gelişmeler fikirlerin daha geniş kesimlere taşınmasını kolaylaştırmıştır, dolayısıyla din eğitimi ve öğretimi alanında yep yeni imkânlar türemiştir. Ne var ki bu imkânlardan hakkıyla yararlanabilmek için yeteri sayıda yetişmiş nitelikli elemana ihtiyaç vardır. Ayrıca kitlelere ulaştırılacak içeriğin belirlenmesinde ve ulaştırılma tarzında birtakım ilkelere riayet edilmesi gerekir. Doğallığı bozacak derecede dine aşırı vurgu yapılması işin asıl mecrasından çıkmasına yol açar. Ayrıca dinin bir ideoloji tarzında sunulma hatasına da düşülmemesi gerekir. Din bireysel ve sosyal hayattaki iyileşmelerde bir katalizör işlevi görmeli. Bu arada yaşanması muhtemel sürüşme ve tartışmalar da önlenemese de azaltılmış olur.

İslâm bir merhamet dinidir. Mensuplarına ahlâkî erdemleri telkin eder. Banyağı huylardan arınmalarını ister. İnsan ilişkilerinde dürüstlük en kuvvetli ilkedir. Müslüman acziyet olarak nitelenebilecek bir tutumdan uzaklaşıp çalışıp fedakârlık gösteren bir dervişlik anlayışı sergilemek durumundadır. Küreselleşme sürecinde dinî değerler ile hâkim kültür arasında Firavun'un sihirbazları ile Hz. Musa arasındaki düelloya benzer bir mücadele yaşanacağı benzemektedir.

Değişim elbette kaçınılmazdır. Bu olgu eskiden beri hükmünü icra etmektedir. Ne var ki değişim giderek hızlanıyor. Hem de baş döndürücü bir hızla. Eskiden aritmetik olarak gerçekleşen değişim artık geometrik olarak işlemektedir. Bu yeni aşamada gerek bireylerin gerek toplumların değişime uyum sağlaması ve kendini yenilemesi giderek zorlaşmaktadır. Öte yandan gelişmelere ayak uydu-

ramayanların dışlanma tehlikesi var. Buz pistinde dans edemeyen elenecektir.¹³ Ne var ki değişimi, niteliğini ve yönünü kavramak ve buna uygun tavır geliştirmek, tarihin dışına itilmemenin ön şartıdır.¹⁴ Bu aşamada karşılaşılabilecek bir sorun, dozu yüksek bir değişime halkın uyum sağlayıp sağlayamaması olabilir. Ne var ki bu ülke insanları inisiyatif üstlenirse gelişmeyi kendisi belirleyecektir. Aksi takdirde gelişmeler karşısında direnemeyecek ve akıntıya kapılmaktan kurtulamayacaktır.

SONUÇ

İnsanlığın kaderini belirleyecek derecede önemli gelişmelere gebe olan küreselleşme süreci doğal olarak pek çok birey ve toplumu yakından ilgilendirmektedir. Hele bu sürecin ileriki aşamalarında çeşitli alanlarda yaşanması muhtemel çok yönlü gelişmeler sadece aktif rol alanların değil ilgisiz kalan insanların da hayatını aynı oranda, hatta daha fazla etkileme gücüne sahip olacaktır. O halde bu sürecin niteliği, dinamikleri, gelişim seyri ve muhtemel sonuçları üzerinde herkes gibi müslümanlar da düşünmek, gelişmeleri yakından izlemek ve bu sürecin avantaj ve dezavantajlarına karşı hazırlıklı olmak durumundadırlar. Kaldı ki bu müslümanların tarih içinde kalmasının da bir şartıdır.

Yerel her şey bu süreçte harmanlanıp küreselleşeceği için artık hiçbir topluluk diğer kesimlere kapalı ve başka yerlerde olup bitenlere kayıtsız kalamayacaktır. Şu ana kadar yerel kalan kötü şeyler de iyi şeyler de küresel ölçekte tedavül imkânı bulacaktır. Küreselleşmeyle birlikte müslüman toplumların tanışık olmadığı pek çok batıl inanç, ideoloji ve zararlı düşünce akımı müslüman birey ve toplumlara da ulaşacak ve bütün bunların hem olumlu hem olumsuz yansımaları olacaktır. Özellikle sosyal dokumuzu dejenere edecek hususlara karşı uyanık olmak zorundayız. Mesela Ateizm, Freudizm, Darwinizm, Pozitivizm, Materyalizm, Satanizm gibi akımlar ve bunların türevleri sağlıklı bir inanca sahip olmayanları oldukça derinden sarsabilir. Buna bağlı olarak din değiştirme, intihar, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı gibi vakalar giderek artış gösterebilir. Bireyselleşme hakim bir eğilim haline gelip aile bağları giderek zayıflayabilir. Çocuk, kadın ve yaşlı gibi toplumun zayıf kesimleri gerekli ilgi ve alâkadan mahrum kalabilir. Sosyal dayanışma duygusunun daha da zayıflamasına paralel olarak sokaklarda çok sayıda evsiz küçük ve yetişkin türeyebilir. Haksız kazanç kapılarını zorlayanların sayısı artabilir; cinayet, gasp, hırsızlık gibi çeşitli suçlar kamu düzeni ve toplumsal güvenliği tehlikeye sokabilir. İyi bir aile terbiyesinden yoksun kaldıkları gibi sağlam bir eğitim alma imkânı da bulamayan kimseler çeşitli sapıklıklara mübtela olabilir. Bu bağlamda pornografi, cinsel sapıklıklarda bir patlamaya yol açabilir. Bu da tecavüz, öldürme, cinsel taciz vakalarını artırır. Bir yandan da

¹³ Değişimin kaçınılmazlığı, hızlanması ve değişime uyum sağlamanın zorluğu ve önemi hakkında bk. Alvin Toffler, *Future Shock*, (Random House) New York 1971, s. 9-35.

¹⁴ Ergil, Doğu, *Siyasetini Arayan Ülke*, İstanbul 2000, s. 13.

AIDS gibi ölümcül hastalıklar tehlikeli boyutlara varabilir. Bütün bu gelişmeler toplum sağlığı ve güvenliğini ciddi ölçüde tehlikeye sokabilir.

Burada bir anlamda bir problem haritası şeklinde sunduğumuz ve haddizatında sosyal çözülme hızlandıran bu gibi hususlar İslâm bilginlerinin yakından ilgilenmesi gereken çalışma konularını da oluşturmaktadır. Diğer sosyal bilimcilerle işbirliğine gidilerek belirtilen hususlarda belirecek bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması yolları aranmalı ve bu doğrultuda son derece ciddi faaliyetler sergilenmelidir.

Özellikle gelişme çağındaki küçük ve gençlerin ruh ve beden sağlığının korunması ve gelişimine hizmet edecek tarzda bir dinî duygunun kazandırılmasına gayret edilmeli ve buna uygun bir din eğitimi ve öğretimi verilmelidir. İnanç alanında oluşabilecek boşluklar bireylerin güven duygusunu derinden yaralar, psikolojik yönden sarsıntılara yol açar ve benlik duygusuna hasar verir. Bu tür bir bunalıma meydan vermemek için İslâm'ın inanç esaslarının duru bir şekilde sunulması gerekir. Kaldı ki bu yöndeki gayretler, din alanında birtakım boş inançların oluşmasını da önleyecektir. İnanç boşluğunun yol açtığı Satanizm gibi sapık anlayışların ülkemizde zemin bulması da bu hususun aciliyetini artırmaktadır.

Bir bütünlük arzeden hayatın herhangi bir yönü ihmal edilerek, birey ve toplum esenliği sağlanamaz. Bu bağlamda ülkemizin çok yönlü bir kalkınmaya da zaruret düzeyinde ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda da, toplumumuzun mayası niteliğindeki İslâm, daha da fazla muhtaç olduğumuz değerler demeti işlevi görecektir. Kaldı ki din, artık Freud'un iddia ettiği gibi bir yanılsama olarak algılanmamaktadır. Bütün aydınlanmacı ve pozitivist çabalara rağmen din duygusu bastırulamamakta, hatta dine duyulan ihtiyaç günden güne giderek artmaktadır.

İslâm'ın temel stratejisi doğuştan gelen insanî değerleri korumak ve bunları birtakım üstün değerlerle aşılıp geliştirmektir. Bir başka ifadeyle İslâm insanî değerler üzerinde yükselir. Buna göre insanın doğasında saklı bulunan insanî değerlerin hasar görmesi İslâm'ı da derinden etkiler. İslâm için en önemli değer insandır; onun doğal yapısını, bir başka anlatımla beden ve ruh sağlığını öncelikle korumak ardından da geliştirmek onun en temel amacını oluşturur. İslâm'ın araç değerleri noktasında Müslümanlar kendileriyle sınırlı bir faaliyet içinde kalabilirler; ama amaç değerler söz konusu olduğunda diğer insanlarla her türlü işbirliğine gitmek durumundadırlar. Çünkü insan türünün bekası buna bağlıdır.

Öte yandan iletişim ve bilişim teknolojisindeki devrim medyanın gücüne güç katmıştır. Bilinç oluşumunda ve şekillenmesinde, enformatik ağda etkin olan anlayışlar önemli ölçüde rol oynamaktadır. İslâm'ın da bu ağda gerçek çehresiyle varlığını ve mesajını sergilemesi gerekir. Aksi takdirde İslâm ve mensupları, dünya kamuoyu nazarında, tarihin belli bir aşamasında kalmış egzotik bir inanç ve keşim muamelesi görecektir.